

PITIRIM SOROKINNING “SOTSIAL VA MADANIY DINAMIKA” ASARI TAHLILI

Dusiyarov Asadulloh

O'zMU “sotsiologiya” kafedrası 1- bosqich bakalaviatura talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15368198>

Annotatsiya. Mazkur maqolada taniqli sotsiolog Pitirim Sorokinning “Sotsial va madaniy dinamika” asaridagi asosiy g‘oyalar, madaniy tsikllar nazariyasi va ularning inson ruhiy hayotiga ta’siri psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Sorokin tomonidan ilgari surilgan ideatsion, sezgir va idealistik madaniyat shakllari hamda ularning jamiyatdagi o‘rni, zamonaviy inson psixologiyasiga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Ushbu yondashuv zamonaviy psixologik amaliyot uchun muhim nazariy manba sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: madaniy dinamika, tsiklik rivojlanish, ideatsion, sezgir, idealistik, psixologik salomatlik, qadriyatlar inqirozi

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные идеи известного социолога Питирима Сорокина, изложенные в труде «Социальная и культурная динамика», а также теория культурных циклов и её влияние на психическую жизнь человека с психологической точки зрения. Анализируются предложенные Сорокиным культурные формы — идеационная, чувственная и идеалистическая, их роль в обществе и влияние на психологию современного человека. Такой подход рассматривается как важный теоретический источник для современной психологической практики.

Ключевые слова: культурная динамика, циклическое развитие, идеационное, чувственное, идеалистическое, психологическое здоровье, кризис ценностей

Abstract. This article analyzes the main ideas of the prominent sociologist Pitirim Sorokin presented in his work *Social and Cultural Dynamics*, focusing on the theory of cultural cycles and its impact on human psychological life from a psychological perspective. The cultural forms proposed by Sorokin — ideational, sensate, and idealistic — are examined in terms of their role in society and influence on the psychology of modern individuals. This approach is considered a valuable theoretical foundation for contemporary psychological practice.

Keywords: cultural dynamics, cyclical development, ideational, sensate, idealistic, psychological well-being, value crisis.

Kirish

Pitirim Sorokin XX asr sotsiologiya ilm-fanining yetakchi vakillaridan biri bo'lib, uning "Sotsial va madaniy dinamika" asari jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarini chuqur tahlil qilgan fundamental ishlardan biridir. Sorokin jamiyat va madaniyatning rivojlanishini chiziqli evolyutsiya sifatida emas, balki tsiklik harakatda ko'radi. U tarixiy tajribalarga tayangan holda har bir tsiklda madaniyatning ma'lum bir dominant shaklini ajratib ko'rsatadi. Ushbu yondashuv zamonaviy insonning psixologik muammolarini madaniy omillar bilan izohlashda muhim ilmiy vosita hisoblanadi.

MAQOLANING MAQSADI

Maqolada quyidagi asosiy maqsadlar ko'zda tutilgan:

1. Pitirim Sorokin "Sotsial va madaniy dinamika" asarining asosiy nazariy jihatlarini bayon qilish.
2. Madaniyat turlarining (ideatsion, sezgir, idealistik) tahlili va ularning inson ruhiy hayotiga ta'sirini tushuntirish.
3. Madaniy tsikllarning zamonaviy jamiyatga, ayniqsa, psixologik muammolarga ta'sirini yoritish.
4. Sorokin g'oyalarining bugungi kunda dolzarbligini ko'rsatish.

Asosiy qism

Sorokin tomonidan ilgari surilgan madaniy tsikllar nazariyasiga ko'ra, insoniyat tarixida madaniyat shakllari ideatsion, sezgir va idealistik bosqichlar orqali harakat qiladi. Ideatsion madaniyatda ruhiy va diniy qadriyatlar ustuvor bo'lib, insonlar abadiylikka, ruhiy mukammallikka intiladi. Sezgir madaniyatda esa, buning aksi tarzida, moddiy zavq-shavq, texnologik yutuqlar va jismoniy hayot markaziy o'rinni egallaydi. Idealistik madaniyat esa ushbu ikki shaklni uyg'unlashtiradi va ularning muvozanatini ta'minlaydi. Har bir madaniy shakl inson psixikasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ideatsion davrda ruhiy barqarorlik, ma'naviy maqsadlarga sodiqlik kuchli bo'ladi; sezgir bosqichda esa, insonlar moddiylikka berilib, stress, ma'naviy bo'shliq, yolg'izlik kabi psixik muammolarga duch keladilar. Idealistik davr esa muvozanatli psixik holatni ta'minlashga xizmat qiladi. Sorokin bu holatni empirik ma'lumotlar, tarixiy manbalar va sotsiologik tahlillar orqali asoslaydi.

Bugungi zamonning ijtimoiy va madaniy muhitiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Sorokin tomonidan tavsiflangan sezgir madaniyatning so'nggi bosqichiga yaqinlashayotganini ko'rish mumkin. Axborot haddan tashqari ko'p, ma'naviy qadriyatlar fon da qolib ketmoqda, individualizm kuchaymoqda. Bularning barchasi inson ruhiyatida xavotir, beqarorlik, depressiya kabi holatlarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtayi nazardan, Sorokin madaniy

dinamika haqidagi g'oyalari nafaqat tarixiy, balki psixologik jihatdan ham dolzarbdir. Zamonaviy psixologik amaliyotda ushbu yondashuvdan foydalanish, mijozning qadriyat tizimini aniqlash va unga muvofiq strategiyalar ishlab chiqish orqali chuqurroq natijalarga erishish mumkin. Shuningdek, psixologik maslahat berish jarayonida jamiyatdagi umumiy madaniy fonni inobatga olish zarur.

Pitirim Sorokin o'zining "Sotsial va madaniy dinamika" asarida jamiyatlar rivojini tsiklik jarayon sifatida talqin qiladi. U madaniyatni uch asosiy shaklga ajratadi: ideatsion, sezgir va idealistik. Ideatsion madaniyat shaklida insonlar hayot ma'nosini ruhiy va ma'naviy qadriyatlarda izlaydi. Bunday jamiyatlarda axloqiy me'yorlar, diniy e'tiqod va ruhiy barqarorlik ustun turadi. Sezgir madaniyat shaklida esa inson e'tibori moddiy dunyoga, hissiy qoniqish va texnologik taraqqiyotga qaratiladi. Bu turdagi jamiyatlarda ruhiy beqarorlik, stress va ma'naviy bo'shliq kuchayadi. Idealistik madaniyat esa ushbu ikki shakl o'rtasida muvozanatni saqlab turadi, ya'ni inson bir vaqtning o'zida ham ruhiy, ham moddiy ehtiyojlarini inobatga oladi. Sorokinning fikricha, har bir jamiyat ushbu madaniy shakllar o'rtasida tsiklik tarzda harakatlanadi. Bu tsikllar jamiyat a'zolarining psixologik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ideatsion davrlarda odamlar ko'proq ichki tinchlik va ruhiy osoyishtalikni his qiladi, sezgir bosqichda esa insonlar ko'proq xavotir, ma'naviy iztirob va beqarorlikka duchor bo'ladi. Sorokin zamonaviy jamiyat, ayniqsa G'arb madaniyatini sezgir bosqichga kirgan deb baholaydi. Bu bosqichda qadriyatlar inqirozi yuzaga keladi: inson hayotining ma'nosi yo'qoladi, psixologik tushkunlik kuchayadi, ichki bo'shliq paydo bo'ladi. Bu esa psixologlar uchun dolzarb muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun Sorokinning nazariyasi zamonaviy psixologik amaliyotda inson ruhiyatidagi muammolarni chuqur tahlil qilish va davolashda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Uning yondashuvi qadriyatlar bilan ishlash, ruhiy barqarorlikni tiklash va ichki ma'naviy hayotni rivojlantirishga qaratilgan ilg'or strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Xulosa

Pitirim Sorokin "Sotsial va madaniy dinamika" asari madaniyat va psixika o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan fundamental ilmiy manba hisoblanadi. Uning nazariyasi zamonaviy insonning psixik holatini tushunishda, shuningdek, jamiyatda kechayotgan o'zgarishlarni tahlil qilishda muhim vositadir. Sorokin ta'kidlaganidek, inson ruhiy sog'lig'i va jamiyatdagi madaniy rivojlanish o'zaro chambarchas bog'liq. Psixologiya fanida ushbu yondashuvdan foydalanish, psixoterapiya, ijtimoiy psixologik diagnostika va rehabilitatsiya sohalarida dolzarb yechimlarni taklif etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sorokin, P. A. (1937–1941). *Social and Cultural Dynamics*. New York: American Book Company.
2. Ковалев, А. Г. (2015). *История социологии*. Москва: Юрайт.
3. Shoumarov, U. (2020). *Zamonaviy psixologiya asoslari*. Toshkent: O'zR FA nashriyoti.
4. Vygotskiy, L. S. (2019). *Psixologik tadqiqot metodlari*. Moskva: Pedagogika.
5. Rubinshteyn, S. L. (2021). *Psixologiyaning umumiy asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Parsons, T. (1951). *The Social System*. New York: Free Press.
7. Gulnoz J. Sotsiologiya tarixi. –T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. –466 b.
8. Jiyanmuratova G. Sh. Huquq sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Oltin qalam" nashriyoti, 2024. – 180 b. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:QD3KBmkZPeQC
9. Jiyanmuratova G. Sh. Zamonaviy sotsiologik nazariyalar va maktablar: Darslik. – Toshkent: "Oltin qalam" nashriyoti, 2024. – 340 b. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:jL-93Qbq4QoC
10. Bekmurodov, M.B.; Raximova, N.X.; Jiyanmuratova, G.Sh.; Nurqulov, B.G'. Jamoatchilik fikri sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2025. – 160 b. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:48xauSegjOkC
11. Sh J. G. Gofurov O. Ul. Mehnat bozori. Bandlik va ishsizlik muammolari. Risola. – Toshkent: O 'zMU, 2023. –117 b.
12. Gulnoz J., Bunyod N. YOSHLAR IJTIMOY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISH–USTUVOR VAZIFA //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
- 13 Sherbutayevna J. G. et al. YOSHLAR HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH–DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR VAZIFASI

- //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №.
14. Джиянмуратова Г. YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2024. – №. SI-1.
15. Sherbutayevna J. G. et al. ABSENTEIZM IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA //Tafakkur manzili. – 2023. – T. 2. – С. 4-10.
16. Жиянмуратова Г. Ш. Ёш сайловчи электорал хулқ-атвориға таъсир кўрсатувчи омиллар/ЎЗМУ хабарлари.–Тошкент, 2022. – № 1/11/1.–Б. 86-89./<https://scholar.google.com/citations>.
17. Джиянмуратова Г. Ш. ELEKTORAL XULQ-ATVORGA RATSIONAL-INSTRUMENTAL YONDASHUVNING PAYDO BO 'LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – Т. 5. – №. 3. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAIAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAIAJ:HtEfBTGE9r8C
18. Жиянмуратова Г. Ўзбекистон ёшларининг электорал маданияти. Монография.–Тошкент, 2021.–122 б.
19. Sh J. G. The Issue Of Youth Trust In Political Institutions In Sociology //Sotsiologiya va huquq/Sociology and law. – 2024. – Т. 2. – №. 3/1. – С. 1.
20. Jiyanmuratova G. S. ZAMONAVIY YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA ISHONCHI TADQIQOTLARI: XORIJ TAJRIBASI //Academic research in educational sciences. – 2024. – №. 3. – С. 190-197.